

versben még tömörebben fogalmaz: „Egyszer csak anyám hangján szólalok meg, / egyszer csak apám hangján szólalok meg, / egyszer csak népem hallom megszólalni / a hangomon.”

Az összegező verseknek szatirikus, kritikus tartalma is van:

„Így van ez - mondják - a történelemben.
Újrakezdek s befejezik majd mások.
Szépek voltak a hegybeszéddek:
Nagyok voltak az elhatározások.”
(*Századvég*)

A kötetet *A vég kezdete felől 1999* című ciklus zárja le, s annak utolsó verse, a *Hív-nak engemet*. Illendő lenne ezt elfogadni a beszélő, kiáltó típusú versek egyik legjobbjaként. Első soraiban a múltat idéző eredetversek hangulata érezhető: „A margaréták, miket még anyám hímzett / a falvédővászson kék nyomtatékába, / hív-nak engemet Őhózzá bibébe, / szíromba, szárba.” S ez a képletes érzékenységgű gondolat méltón folytatódik tovább a versben. Van azonban egy másik beszélő, összegző versváltozat, *Az enyém*, amelynek még feszesebb, még szorosabb a fogalmazása:

„Mit tudok én még mondani
mindezekén túl...?
Én se tudom. Ez kínoz, az ember
Bárhova fordul...”

Itt van a házam, - már nincs!
Itt vagyok én, - s ím hol van?
Lábnymokat viszek én,
az enyém: amit összeloholtam.”

Mézei András soha nem kerülte meg önmaga őszinte közérzetét, sőt arra törekedett, hogy a lehető legpontosabban írjon róla akkor is, ha eredetét mérlegeli, ha kételkedik önmagában, ha szándékosan kikerüli mások hibáit, s a sajátjaiért - legyen az testi, fizikai gond, amiről nem lehet - ő kér elnézést.

A vég kezdete felől című kötet bizonyítja, hogy emlékezete regisztráló hajlamú, de véleményalkotása, értékelése egyetemesebb annál, semhogy saját sorsának megítélésével zárulna. Igyekszik mások hasonló múltját és veszteségét is megfogalmazni, azok helyett is, akik már nem élnek, és azok számára is, akik önmagukat rövidítik meg, ha nem emlékeznek saját eredetükre, sorselözményeikre.

(A Magyar Írószövetség és a Belvárosi Könyvkiadó kiadása. Budapest, 1999)

Tátrai Szilárd

A MŰVÉSZ ÉS A NYELV

Czetter Ibolya: A stílus és a formák

Tanulmányok a nyelvművész Márai Sándorról

Talán nem tévedünk nagyot, ha azt állítjuk, túlmutat önmagán az a véletlen egybeesés, hogy éppen idén, az évezred utolsó évében ünnepeljük a huszadik századi magyar irodalom talán egyik legváltozatosabb, ugyanakkor talán egyik legegységesebb életművét létrehozó Márai Sándor születésének századik évfordulóját, s hogy ez a centenárius éppen a költészet napjára, 2000. április 11-re esett.

Czetter Ibolyának a Márai-művek stílusjellemzőit bemutató első önálló tanulmánykötete, amely a múlt év végén jelent meg, a szerző bevezető sorai szerint „mindenekelőtt jelképes gyertyagyújtás kíván lenni a nagy író tiszteletére és emlékére”. A jelképes gyertyagyújtás gesztusa felidézheti bennünk a Márai-szövegekhez kapcsolódó olvasmányélményeinket, de felidézheti Esterházy Péternek azokat a szavait is, amelyeket Márai egyik nagy pályatársáról, Ottlik Gézárról mondott, s amelyeket akár Márairól is elmondhatott volna, hiszen ő is olyasmiről beszél, „amit már így nem ismerünk, nem is fogunk soha, és ez úgy hiányzik, hogy majd behalunk, kicsi túlzással szólva”.

Mivel azonban a recenzió írója nem Márai-kutató, sőt irodalomtörténésznek sem mondhatja magát, a Márai-életmű irodalomtörténeti helyét és értékét boncolgató kérdések helyett kénytelen azokkal a kérdésekkel szembeállítani az olvasót, amelyek Czetter Ibolya tanulmánykötetében is központi helyet foglalnak el, nevezetesen: melyek azok a nyelvszemléleti vonások és stílusbeli sajátosságok, amelyek egyedivé teszik, de ugyanakkor a magyar irodalmi formanyelv hagyományaihoz kapcsolják Márai Sándor írásművészetét.

A kötetben szereplő nyolc elemzés, amelyek nagy része különböző folyóiratokban, más tanulmánykötetekben korábban már megjelent, a saját szempontrendszerének megfelelően felöleli a Márai által művelt műfajok majdnem mindegyikét: három elemzés foglalkozik a *Naplókkal*, kettő a publicisztikai írásokkal, de két regény (az *Egy polgár vallomásai* és a *Szindbád hazamegy*) is göröcső alá kerül, sőt Márai első verseskötetéről is szól egy elemzés.

Mint ahogy azt a bevezetőben olvashatjuk, a szerző számol azzal, hogy „egy tanulmánykötetben az olvasó inkább a selektív, mint a lineáris olvasásra szánja el magát”, vagyis hogy az olvasó a tanulmányok közül csak az(oka)t olvassa el, amely(ek) éppen akkor az érdeklődése középpontjában áll(nak). Egy recenzióírónak mégis a kötet egészéből illik és kell kiindulnia. Ez esetben nem csak azért, mert ennek a tanulmánykötetnek egy szerzője van és egy szerzőről szól. Nem is csak azért, mert az elemzett szövegek stilisztikai kiindulópontú megközelítése lényegében minden esetben azonosnak mondható. Hanem legfőképpen azért, mert az önállóan is egészet alkotó tanulmányok között meglévő szoros intertextuális kapcsolat a kötet szerkesztésében felfedezhető tudatos kompozicionális eljárás miatt voltaképpen textuális jellegű kapcsolattá lényegül át.

Nem tarthatjuk véletlennek, hogy a kötetet az a két tanulmány nyitja és zárja, amelyeket - a többi tanulmánnyal ellentétben - eddig még nem publikált a szerző, s amelyek vélhetően éppen ezért a leginkább mutathatják meg azt, hogy mi jellemzi ma a szerző kérdezőhorizontját. Így e két tanulmány tulajdonképpen keretet ad az általuk közrefogott további hat stíluselemzés értelmezéséhez.

Az első tanulmány, amely a *Vallomások a nyelvről* címet viseli, a *Naplókban* kifejtett nézetekre összpontosítva kísérli meg bemutatni Márai nyelv- és stílus szemléletét. Márainak a nyelvről vallott nézeteivel kapcsolatba hozható nyelvfilozófusok közül Czetter Ibolya nemcsak a Máraira közvetlenül ható Ortega y Gasset-t említi meg, hanem azokra a rejtett kapcsolatokra is igyekszik rávilágítani, amelyek Márai nézeteit Humboldt, illetve Wittgenstein nyelvről való felfogásával rokonítja. A dolgozat kérdésfeltevése azért is rendkívül izgalmas és tanulságos, mert Márai nyelv- és stílus szemléletének olyan vonásait keresi, amelyek központi helyet foglalnak ma el a stílusról való gondolkodásban (a nyelv használatközpontú megközelítése, nem esz-közként, hanem szubsztanciaként való felfogása, továbbá a nyelv történetiségének, a szövegközpontúság elvének, valamint a nyelvi relativizmusnak a hangsúlyozása). Mindezek után nem meglepő a szerző végkövetkeztetése, amely szerint a stílus hagyományörző szerepét tudatosan felvállaló Márai „a meghatározó mintát csak meghaladva követhette”.

A kötet második tanulmánya Márainak egy kevésbé ismert arcát villantja fel: „...a szavak igézetén múlik minden...” című írás a versíró fiatal Márait mutatja be úgy, hogy első verseskötetének szókészletteni sajátosságait vizsgálja. Az elemzés meggyőzően bizonyítja, hogy milyen szoros kapcsolat fűzte Márait a Nyugat első nemzedékének lírikusai által képviselt stíluseszmenyhez. Az ezt követő tanulmány szintén a szóhasználat problémáját helyezi középpontba. Az *Egy polgár vallomásainak* polgári életformát tükröző szókincsét vizsgálva azonban nem az irodalomtörténeti, hanem a mentalitástörténeti vonatkozások kerülnek előtérbe, ezzel is bizonyítva a szóhasználat stilisztikai megközelítésében rejlő, több irányba mutató lehetőségeket.

A tanulmánykötetben két dolgozat is foglalkozik Márai publicisztikai írásainak stílusbeli jellemzőivel. A *Vasárnapi krónika* (1943) mintadarabjaiként is értelmezhető *Búcsú és Eszpresszó* című tárcák elemzésében meghatározó szempontként jelentkezik a retorizáltságnak a vizsgálata, amely olyan - stilisztikai és poétikai szempontból is alapvető - kérdések megfogalmazására ad lehetőséget, mint például a szöveg megformáltságának a műfajjal, gondolkodással, világszemlélettel való összefüggése.

A szépirodalmi igénytel és igényességgel megalkotott publicisztikai írások elemzése után a Márai-életmű egyik csúcspontjaként számon tartott *Szindbád hazamegy* című regény stilisztikai elemzése következik. A találó címet viselő tanulmány {*A szemfényvesztés regénye*} arra tesz kísérletet, hogy a kiszélesedett funkcionális stilisztika legjobb elemző hagyományait követve adjon választ arra a kérdésre, hogy mi a nyelvi titka a Krúdy-imitáció sokak által elismert, de annál kevésbé vizsgált sikerének. A közös és az eltérő jegyek összevetése a funkcionális stílus elemzés hagyományainak megfelelően a szóválasztás, a mondat szerkesztés, valamint a szóképek és a hozzájuk kapcsolódó stílári eszközök szintjén valósul meg.

A tanulmánykötet szerkesztésében érvényre jutó tudatosság jele, hogy a regényt elemző tanulmány előtt helyet kapó dolgozat már felhívja a figyelmet a Márai-életmű egyes darabjai, ez esetben a regény és a publicisztikai írások között fennálló szoros intertextuális kapcsolat fontosságára. A két tanulmány

összevetésének további tanulságát az adja, hogy amíg a *Szindbád hazamegy* elemzése a funkcionális stilsztika hagyományára támaszkodik, addig az *Eszpresszó* értelmezése inkább a kognitív, szocio-interpretációs stilsztikák megközelítésmódját követi. Mindez rámutat a mai hazai stilsztikai kutatások két fő iránya közötti kapcsolódási pontokra, de ugyanakkor szembesíti is az olvasót a kérdésfeltevés irányának különbözőségével.

A kötet utolsó két tanulmánya a naplóíró Márait állítja elének. A *Diáriumok párbeszéde* összehasonlító elemzés: Márai naplóját annak a Jules Renardnak a *Nap/ójával* veti össze, s akinek a művészetét Márai alaposan ismerte, s akinek ezáltal meghatározó szerepe volt abban, hogy Márai a naplóírás felé fordult. A tanulmány, amely a műfaji kapcsolódáson túl kitér a két szerző nyelvezményének, világszemléleti hátterének, ízlés- és értékvilágának közös vonásaira is, az egymást kiegészítő és egymáshoz kapcsolódó szempontok alapján részletes áttekintést ad a *Naplókban* érvényesülő szövegszervező eljárásokról,

A kötet záró tanulmányban, mint ahogy *A* címe is mutatja, szintén a naplók állnak az érdeklődés középpontjában: Az *isméltés gondolatalakzatainak értelmezése a Napló 1943-44 és a Napló 1984-89 c. művekben*. A két *Napló* összehasonlítása, amelynek elméleti hátterét a pragmatikai, kognitív szemléletű stilsztikákhoz való kapcsolódás jelöli ki, a retorikai alakzatok vizsgálatán alapul. Habár egy naplótól inkább a kihagyás dominanciáját várnánk el, a tanulmányban Czetter Ibolya számos - a *Naplók* egészére jellemző, tehát jól kiválasztott - szövegrészlet részletes értelmezésének segítségével bizonyítja meggyőzően, hogy a Márai-naplók meghatározó formai jellegzetessége (a kompozíció magas fokú szervezettsége, az erőteljes retorizáltság) elsősorban az adjekciós alakzatok használatán alapul.

Végezetül szólni kell a tanulmánykötet egészére jellemző tudományos alaposágról és alázatról, valamint az igényes és gördülékeny értekezői stílusról, amely nemcsak hasznos, hanem élvezetes olvasmánnyá is avatja Czetter Ibolya könyvét. Az olvasó ezért bízhat abban, hogy Czetter Ibolyának van még, lesz még néhány gyertyája, amely a csonkig éghet.

(Bár könyvek. Szombathely, 1 999)

Stirling György

CSALÁDREGÉNY TÖRTÉNELMI HÁTTÉRREL

Várdy-Huszár Ágnes: *Mimi*

Két évvel ezelőtt jelent meg Várdy-Huszár Ágnes „Mimi” című regénye, de attól tartok, távolról sem ismerik annyian, mint amennyire azt a könyv megérdemelné. Pedig Várdy-Huszár Ágnes regénye jóval több figyelmet érdemelne, mert kitűnő könyv és szórakoztatón olvasmányos. Amellett, hogy plasztikus képet fest a két világháború közötti magyar valóságról, jól ábrázolja a vidéki arisztokrácia életét és azt a dzsentrivilágot, amely annak holdudvara volt. Időnként fel-felillant néhány jellemző részletet a városi középosztály mindennapjaiból is, miközben néhol meghökkentően éles és találó társadalomkritikával lepi meg az olvasót.

Várdy-Huszár Ágnes gyökerei azokhoz a körhöz nyúlnak vissza, amelyekből hősei is származnak, bár a két világháború közötti életről nem rendelkezhetett személyes tapasztalatokkal. Ám környezetétől sokat hallhatott az akkor történekről: ösztönösen „rээрzett” mindenre, aminek szülei és rokonsága kortársként részese volt, és véleményét formál mindenről, helyenként kemény és „férfias” véleményt.

Egy család történetét mutatja be a könyv. A család legfiatalabb tagjának, Mimi baronesznek sorsán keresztül követhetjük nyomon a folyamatot, amely egy társadalmi osztály szétzilálásával végződik. A történelem viharai elsodorták azt a világot, amelyben Mimi felnőtt. A regény úgy végződik, hogy a hősnő kénytelen elhagyni hazáját. Fájdalmas számára a gondolat, hogy idegenben kell majd élnie, és bele kell törődnie az emigráncsors vállalásába.

Az utolsó két fejezettel a történet kulcsregénnyé válik: Mimi és férje, Péter azt a vívódást élék át, amely Mimi szüleinek és még sok százezer magyar családnak jutott osztályrészül 1944/45-ben. A két pogány közt egy hazáért való harcban felőrldött magyar középosztálynak nem maradt hely saját szülőföldjén, és idegen országban kellett keresnie a boldogulást. És kellett keresnie új hazát. A szerző szülei is átéltek azokat a hónapokat, amikor dönteniök kellett, hogy menjenek vagy maradjanak, és sorsukban osztotnia kellett az akkor még csak néhány hónapos leányuknak is. Akinek jövőjét és egész életét meghatározta szüleinek döntése: magyarnak született Magyarországon és magyarként nőtt fel Amerikában, hogy érett fejjel úgy váljon amerikaivá, hogy gondolkodásában és érzéseiben mindig megmaradjon magyarnak.